

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА В ЗДА
302-304 WEST 13TH STREET, NEW YORK 14, N.Y.

PAPERS ДОПОВІДІ

Ч.
4
No

Д-р Данило Богачевський

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛИСТОПАДОВИХ ДНІВ

Daniel Bohachevsky, J.U.Dr.

THE IDEOLOGICAL FUNDAMENTALS OF "THE NOVEMBER AWAKENING"

ОСЕРЕДОК ПРАЦІ НТШ, ФІЛЯДЕЛЬФІЯ

Shevchenko Scientific Society Study Center

Philadelphia, Pa

1 9 5 9

Поручили для публікації 18. грудня 1958 р.
проф. д-р Григор Лужницький, дійсний член НТШ
дир. Володимир Дорошенко, дійсний член НТШ

Редактор
Роман Кобринський

This paper may be reproduced,
provided the source is cited.

Ціна
50 центів

diasporiana.org.ua

Д-р Данило Богачевський

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛИСТОПАДОВИХ ДНІВ

Шукаю логіки тих - для нас учасників - дивно-чарівних, незабутніх днів ...

Не улягає жодному сумнівові, що спосіб думання, настрої й ідейне наставлення населення рішають про долю кожної держави й кожного народу. Класичним доказом цього є відродження Німеччини по обох світових війнах. Настрої, ідейне наставлення є тим важливіші в перших часах творення держави, коли всі державні інституції набирають форми і змісту та закріплюються. То ж, якщо ми хочемо всесторонньо обговорити й належно оцінити події листопадових днів, то мусимо вглибитися в спосіб думання загалу їхніх творців та пізнати настрої й суспільно-ідейне наставлення тодішньої галицько-української спільноти.

А одначе мусимо ствердити, що мемуаристи й дослідники тієї доби не присвячували цій ділянці окремої, належної їй уваги, а коли нею й цікавилися, то тільки мимоходом, принагідно і то переважно з погляду партійного чи групового, не входячи глибше в їх суть. І так, наприклад, коли одна група твердить, що це був добре підготований і зрілий акт, то друга каже, що значення листопадових днів полягає в тому, що "вся невільничя темрява раптом пропала і ми в одній миті стали повністю оновлені на власній землі. В тій чудесній переміні лежить ціла вартість І-го Листопада". На цьому воно й кінчається, тих тверджень ніхто ближче не обґрунтовує.

Коли ми хочемо вглибитися в оцінку ролі і значення листопадових подій, то мусимо звернути увагу на один дуже важливий фак-

тичний і правовий момент, а саме, що з уваги на маніфест цісаря Карла не може бути мови про яку-небудь революцію, бо ж не ходило ані про насильну зміну форми правління, ані про відорвання частини території від цілоти, а тільки про розумне й доцільне використання тієї неповторної нагоди та виконання легально признаного права і то міжнародного права /Іц точок Вилсона/. Це ствердження може викликати патріотичне обурення і закид служальства, "рутєнства" і т.п., бо ж революція - це справа дуже модна, та воно справи ніяк не змінє. Роблення революції ради самої революції замість творення держави, є не тільки зовсім зайве, але й крайньо каригідне / гл. наша історія/.

Ствердження цього факту має не так теоретичне, як дуже далекосяжне практичне значення. Бо коли при революції ціла сила і вага полягає у використанні руйнуючих, деструктивних сил тільки певного числа і то невеликих груп одиниць, бо це рішає про долю революції, то творення держави вимагає саме будуєчих, конструктивних, державотворчих сил і то не тільки самого проводу, але й використання всіх державотворчих сил народу. Якщо ж візьмемо до уваги ще й ту обставину, що наша держава в перших початках свого творення була змушена вести війну за своє існування, то щойно в тому наслідненні можемо вповні оцінити вагу державотворчих сил та суспільно-ідейного наставлення всіх її будівничих.

Перед обговоренням цих проблем, треба нам з'ясувати головні духові течії в суспільно-ідейному житті, способі думання і поступовання, які діяли в тому часі:

Від зарання віків в організації суспільностей й держав та в житті народів панувала всевладно засада "Вся влада походить від Бога і спирається на Його авторитеті". На цій базі впродовж тисячеліть витворилася точно означена скаля вартостей та ієрархічна

схема й система загально признаних авторитетів. На ній опирався суспільно-державний устрій впродовж цілих десятиліть аж до найновіших часів. Ця засада проявляється в найрізноморідніших формах, останньою її формою є акт коронації. Дуже характеристичний з цього погляду є образ в кодексі Гертруди: Ісус Христос коронує Ярополка Петра Із'яславича на короля Руси-України.

Невідповідне користування тією владою, часте й важке її надживання, мусіли викликати реакцію в суспільності. Ця реакція, як звичайно, в першій мірі появилася в ділянці чисто теоретично-наукових міркувань і теорій. І вона - як кожна реакція - впадає в другу крайність: "Вся влада походить від народу і належить до народу, який нею довільно розпоряджає". Цю модну тоді теорію обгрунтовала ціла низка науковців тих віків, як Лявтенбах, Йоаннес із Салісбері, Окгам, Маріяна, Суарез, Белярмін, Дж. Лук, Ж. Ж. Руссо і ін. Ця теорія не числилася з тим, що "народ" це є свого роду фікція, і вона в своїй строгій консеквенції мусить довести до анархії і тиранії, бо влада має бути виконувана для добра народу.

Згідно з правилом "акція-реакція" - теорія та діє з найбільшою силою там, де було найбільше надужиття влади. Мимоходом треба завважити, що в дійсності це була "аристократична теорія", бо пропагували й поширювали її ті, що тоді зачислялися до найвищих суспільних і наукових кругів.

І тут постає надзвичайної ваги питання: Котра з цих теорій була панівною серед суспільності Галичини в часі листопадових дій і подій?

Якщо ми основно вглибимося в суть тодішних суспільних настроїв - як загалу проводу так і народних мас у Галичині, та проаналізуємо листопадові події, то мусимо дійти до висновку, що все ж таки до-

мінувала безперечно теологічна засада. На це склалася ціла скаля різного роду обставин і причин. Найголовніші з них це:

а/ населення Галичини в 80-90% творило селянство, елемент в своїх суспільно-ідеологічних основах пар екселлянс консервативний і то скрізь і завжди, зокрема в тих часах. Нові ці теорії ще не встигли дістатися до них, а не то що закріпитися.

б/ В проводі тодішньої нашої спільноти стояло переважно духовенство, яке творило загал нашої інтелігенції й провідної верстви тих часів. А ті селянські сини, які ходили до гімназій, мали обов'язок голоситися у свого пароха і переважно в нього переводили більшу частину своїх вакаційних днів. І довголітній голова української радикальної партії д-р І. Макух в своїх споминах "На народній службі" на стор. 103 каже: "Причиною відсталости Отинійщини було ще й те, що тут священство не займалося освітньо-національними справами". Та курієри, які виїздили до міст з наказами перебрання влади, були в великому числі богослови духовної семинарії. А для духовенства обов'язує засада "всяка влада від Бога".

в/ Коли Галичина перейшла під владу австро-угорської монархії, то вона на цьому нічого не втратила, а, навпаки, зискала і то зискала в кожному напрямі. Тиск поляків сильно втратив на силі, бо все ж таки він був обмежений центральними органами і то поважно обмежений, бо ж центральні органи мали повний респект перед законами. Треба ствердити, що Австро-Угорщина була легалістичною державою і на входівій брамі віденського Бургу стояв напис "Justitia fundamentum regnorum", а законодавство й конституція стояли на висоті.

Галичина зискала й в напрямі господарському та культурно-освітньому і тільки завдяки тому фактові могла відіграти ролю нашого Піємонту. А треба знати, що в тих часах легше було посилати дітей до

гімназії, як пізніше да польських часів. Кошти удержання були малі, а переслідування учнів польськими учителями були менші. Лише одиниці зпоміж учителів "секували" учнів і то не в кожній гімназії /д-р І. Макух "На народній службі", стор. 57//. Під тим оглядом є спомини д-ра І. Макуха дуже цікаві.

В редакційній статті органу соціалістів-самостійників "Україна", що виходив у Києві в 1919 р., в числі 7 з 22 жовтня читаємо: "Галичина була тим захистним кутом, тим Піємонтим України, де могла зберегтися українська національність і зберегтися українська культура. Коли прийшов час будувати державу, галичани віддали Україні не тільки сили, національну свідомість і європейське знання, але й своє життя".

Тож засадничо не було так сказати б рішальної потреби посягати по нові ідеї, які не відповідали віковичним звичаям, дотеперішнім основам суспільного ладу, як і засадам авторитетної Церкви. Врешті ідеологічно-суспільна експансія мала свій вентиль в одній із будь-що-будь найліпших конституцій, у боротьбі з найбільшим тоді ворогом, поляками, а що найважливіше зосереджувалася в праці над двигненням культурного й господарського життя і в цій ділянці бачимо працю всіх партій і всіх груп під проводом Церкви.

Існування тієї ідеологічно-суспільної ідеї та опертої об неї пошани авторитету, можемо ствердити на всіх ділянках тодішнього суспільного життя, а саме:

І. Глибока пошана батька-матері, а в парі з тим і повна пошана старших. Це був один із основних принципів нашого народного суспільного життя, який у нашій спільноті діяв безапеляційно, а почасти діє ще й досі. /І хоча пізніші роки й пізніші ідеї сильно потрясли тією основою нашого суспільного життя, то все ж таки ще й тепер тут у ЗДА

можемо стрінутися з таким явищем, що дорослий син на своєму становищі /учитель/ не вважає за вказане закурити в присутності батька/. Від діяння цієї засади не була винята й наша інтелігентна та провідна тодішня верства. І хоча були, може, теоретичні спроби переламання цієї засади під впливом "модерних кличів", то їхній вплив серед інтелігенції був мінімальний, не говорячи про маси. Бо ж наші соціалісти не мали майже ніякого впливу. Правда, максимальна програма радикальної партії, уложена І. Франком, а прийнята на з'їзді 1890 р., звучала дуже "грізно" як "колективний устрій праці, колективна власність, позитивна наука, раціоналізм у справах віри, реалізм у штуці" і т.п., та в дійсності і в практичному житті радикали були суто-селянською партією, яка поза певними шумними, гучними, часто демагогічними кличами в глибині душі не зривала з давніми засадами і традицією /Стефанік, Назарук, Охримович, Макух та інші. І. Франко на якийсь час перейшов з радикальної до націонал-демократичної партії./

2. Ця пошана авторитету проявлялась і в таких народних висказках, як "цісарські гроші", "цісарське право", "цісарська дитина", "цісар каже, Бог каже" і т.п. Та загал все ж таки був свідомий того, що вони є "щирими русинами", австрійськими громадянами, й не думав називати себе австріяками "руського походження".

Характеристичне є, що коли в ночі 31. жовтня 1918 р. наші старшини одержали наказ обсадити важливі об'єкти у Львові, то командант двірця Підзамче прибіг зі слізьми в очах, що його залога /50 старих ополченців/ "не хоче бунтуватися". Очевидно його відіслано з поворотом і він вияснив їм, що це не бунт, але новий наказ.

Мирон Зашківський каже у своїх спогадах "Листопадовий фрагмент": "Випробувана державна машина старої австро-угорської монархії діяла справно і, не зважаючи на воєнні труднощі, не давала познач свого не-

далекого розпаду...Авторитет старшини у військових частинах зберігся до останньої хвилини..." Те саме можемо знайти і в споминах М.Чубатого та інших.А коли по виданні маніфесту обох цесарів,яким створено польське королівство з найширшою можливою автономією цілої Галичини,то загальні старшини УСС рішив самоліквідацію,однак ці ж самі старшини "рішили поставити перед нашим проводом питання про глуд дальшої боротьби Українських Січових Стрільців по стороні Австрії".Наказ Української Боевої Управи переконав їх "задержати зброю в своїх руках".Те саме було і в 1917 р.,коли загальні старшини Українських Січових Стрільців заявився за переходом на службу Української Центральної Ради,однак вони відступили від цього,на бажання нашого політичного проводу.Таких доказів пошани авторитету маємо чимало.

Засада пошани авторитету дала нам назву "Тирольців Сходу",це правда /але так називає Винниченко Січових Стрільців,бо вони виявилися найпевнішою його військовою частиною/,пошана авторитету дала нам титул "австрійців" і з цим закидом можна дуже часто ще й сьогодні стрітнутися і то навіть у поважній дискусії.Та однак якраз на цьому,сказати б вродженому почутті пошани авторитету,базувалася державотворча здібність і сила листопадових подій.Вона то уможливила Галичині і то в часі повного розвалу тодішнього світу,зорганізувати - у повному того слова значенні - впродовж кількох тижнів, у п о р я д к о в а н у д е р ж а в у,яку признала й Антанта /місія Бартелемі,ген.Боти й ін./,хоча вона й не визначалася прихильністю для нас.Треба ствердити,що майже нема вісток про особисті поррахунки,самосуди чи самовинищування, - навпаки,є стверджений факт, що людину,яка в виконанні самосуду вбила загально знаного донощика,арештовано й поставлено перед суд /спогали д-ра А.Гарасимова/.Зві-

домлення з усіх майже повітів подають, що перейняття й організація влади відбулися в повному порядку, а в одному зі спогадів читаємо: "Я дивувався, що так легко, швидко, без сварів і партійних суперечок розділено всю працю в повіті".

Похана влади уможливила Галичині не тільки зорганізувати цілком упорядковану державу і поконати цілу масу внутрішніх перепон, яких не можемо заперечити, бо від них не є вільним жоден нарід і жодна в світі суспільність, але й провадити війну і то з ворогом, який перевищав нашу Галичину як числом, так і вирядом, засобами, державницьким і військовим досвідом, а що найважливіше, мав повну піддержку в усіх державах переможної Антанти і від неї одержував допомогу.

Зорганізування держави в цих обставинах є фактом, з якого ми не здаємо собі ясно справи, якого ми вповні недоцінюємо та не вміємо належно скапіталізувати.

Оперта об релігійну базу похана влади й авторитету дала те, що в суспільності не було поважнішого вилому, бо "янівська республіка", чи "перегінська республіка", чи "революція в Токах" - були тільки дрібними, неповажними подіями, ефемеридами, які зліквідовано впродовж одного дня - та, що завдяки тому зліквідовано й т.зв. "диктатуру пролетаріату" в Бориславі. Ця похана влади й авторитету причинилася до того, що у війську, в рядах Української Галицької Армії панував "зразковий дух і залізна дисципліна" - як каже В. Орелецький у своїх спогадах. Їх не нарушили ані недостачі, ані невдачі, ані переходи, ані шалена большевицька агітація, в якій, на жаль, деколи співдіяло й населення на Великій Україні; дисципліна вдержалась і по зложенні зброї, а навіть у таборі полонених у Тухолі.

Другою ідеологічною основою листопадових подій є г л и б о к и й і п р а в д и в и й п а т р і о т и з м. Правда, він мав у

собі багато елементів романтично-героїчної натури, що можемо навіть бачити тоді, коли поодинокі наші люди, а то й частини вступали на землі Великої України: тупнув ногою і сказав "ось тут наше право", чи падав до землі і цілував її, як це підмічують очевидці тих подій. Та однак в своїй глибинній основі цей патріотизм, якщо має бути правдивий, мусить бути опертий не на матеріальній базі, ані на егоцентричній базі, тільки на базі глибоко релігійній. Його суть дуже гарно й глибоко висловив Doctor Angelicus у своїй "Summa" словами "Pietas se extendit ad patriam". А М. Рудницька у своїй промові на Листопадовому Святі в 1948 р. дуже влучно сказала: "Настрій величезного, майже релігійного піднесення охопив усе громадянство і ... не покидав учасників увесь час існування української влади в Галичині ..."/"Останні Новини"-Женева 1948 р./

І цей патріотизм має силу звільнитися від особисто партійних чи групових почувань та стати на службі всього загалу.

Це можемо ствердити на основі цілої низки фактів, але тут мусимо обмежитися до найбільш загальних, підставових та маркантних проявів:

а/ Не зважаючи на те, що наступив повний розвал старої австро-угорської монархії, а в звязку з цим настала часова анархія; не зважаючи на те, що прийшла безпосередня кінечність ведення війни, - в порі коли з природи речі вибухають пристрасті чи то на особистому тлі, чи на партійно груповому та коли, звичайно, на верх виходить всякого роду шумовиння - то в державотворчому житті Галичини не було жодних сильніших потрясень ані на особистому тлі, ані на партійному чи груповому. Будова держави довершилась швидко і справно і вже в короткому часі "всі комісари держали лад", як завважає д-р Л. Цегельський, хоча з причини воєнних подій звязок повітів із центром був дуже слабкий.

б/ Хоча були ще деякі комісари, які трималися москофільської ідеології, проте вони працювали дуже справно і надзвичайно льояльно.

в/ Навіть "радикальний пуч Вітовського і тов." не вийшов поза межі теоретичних розважань, бо його зліквідували самі партійці.

г/ Селянство, міщанство й інші фахи працювали зовсім справно, без жодних основних потрясень.

Аналізуючи ті часи М.Заклинський /"До передісторії Листопаду"/ каже: "Селяни довіряли владі, точно виконували розпорядки влади і були недоступні для демагогічної агітації. Характеристичне є, що один з послів, який під час гарячих дебат над справою земельної реформи в Національній Раді, звернувся до послів селян, яких було багато, з запитом, чому ж вони мовчать, та ж це найбільше їх торкається, дістав таку відповідь: "На це ми вас посилали до шкіл, щоб ви знашли тепер добру розв'язку цієї так складної справи".

Це є незвичайно вимовний і значучий момент для характеристики тих часів і настроїв загалу нашої спільноти, в тих рішальних хвилинах його життя.

г/ Про патріотизм свідчить також створення Армії, яка будь-що-будь у 90% творилась на засадах добровільності.

І коли ми говоримо про глибинну пошану авторитету та беззастережну, патріотичну ідейність, то все ж таки найсильніші докази можемо знайти в нашій Армії, яка будь-що-будь була найважливішим, а то й рішальним чинником у тих часах нашої державности.

В ній не бачимо жодних познач партійних чи групових впливів, ані порушення такої рішальної в тих часах дисципліни. Дисципліну задержує вона до останньої хвилини, до зложення зброї і до Тухолі. І ко-

ли по зложенні зброї виринула деяка можливість дальшого ведення війни, то один з колишніх командантів на свій запит одержав від свого відділу таку відповідь "Пане поручнику, ми дотепер виконували всі накази і тепер також виконаємо".

Без відповідного виряду, без одягу і спершу без фахового проводу, що очевидно давалося відчутти головно в перших початках, Армія виконує свою службу цілком віддано й ідейно. Її не зломлюють невдачі - навпаки, вона має силу створити легендарну чортківську офензиву, якої значення, на диво, не доцінюємо. Армія не піддається помимо натиску большевицької агітації, її основами не потрясли так часті і наглі переходи. І коли в деяких спогадах /Цегельський, Макух/ є деколи мова про "солдатеську", то ці "патріотичні пересади" дуже незначні. А той же д-р Цегельський у своїх спогадах /"Як то по правді було"/ каже: "Мушу одначе долати на честь нашого офіцерства, що я не знаю, крім зловживання кількох наших офіцерів у Радехові, /яких zdeградовано і покарано/ - про жоден більше випадок у нашій Армії".

На цих двох стовпах спочивала будова галицької держави 18-тих років. Своїми грудьми ми знову захистили Європу перед большевизмом, який заливав Угорщину та загрожував Італії й Німеччині. Вони дали силу створити добу, оспівану в піснях, які стали загальним добром народу, бо, як каже Е. Фрідель у своїй історії культури нових часів: "Ми все таки є невилічними романтиками, а не клясиками".

Оба ці стовпи спочивали на одному підложжі, на релігії. І правильно, бо це є чинник, який найновіші, глибокі дослідники суспільних подій, як Бенедетто Кроче /"Політика і мораль"/, Ортега і Гассет /"Револьта мас"/, Арнольд Тойнбі /"Цивілізація на суді"/, Карло Густав Юнг /"Душевні проблеми нових часів"/, Е. Фрідель /"Історія культури нових часів"/ - ставлять в углі культури і історії кожного народу.

Сильне захитання цих основ є ділом пізніших років і пізніших ідей.

Л І Т Е Р А Т У Р А

- Цегельський Л. - Як то по правді було. "Америка", I. II. 1936-21.8.1937.
Паліїв Д. - Листопадові спомини, уривок. "Америка", II. 12. 1937.
Паліїв Д. - З недавнього минулого. "Новий Час", 31.10.1927.
Гарасимів А. - Відплата, "Америка", 18. II. 1937.
Баран Ст. - Початки організації влади в 1918 р. "Америка", 4, 6, 9. II. 1937.
Баран Ст. - Спогад про Листопад. "Неділя", 2. II. 1947.
Конрад Ст. - Памятна ніч. "Америка", 7. II. 1936.
Зашківський М. - Листопадовий фрагмент. "Християнський Голос".
Зашко М. - Перший Листопад у Львові. "Новий Час", I. II. 1934.
Заклинський М. - Роля Вітовського в листопадовому перевороті.
"Свобода" /?/.
Заклинський М. - До перелісторії Листопаду. "Свобода, 1956. /?/.
Чубатий М. - Перший Листопад по 34 роках. "Свобода", 4. II. 1952.
Чубатий Я. - Дещо про коломийський курінь.
Рудницька М. - Промова на Листопадовому Святі. "Останні Новини", 1948.
Іванович С. - Українські прапори над Львовом. Календар-Альманах, Авґсбург, 1948.
Липинський В. - Релігія і Церква в житті України. В-во "Америка", Філядельфія 1951.
Сохоцький І. - Що дала гр. кат. Церква і духовенство українському народові. В-во "Америка", Філядельфія 1951.
Ярославин С. - Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918-23 рр. Філядельфія 1956.
Гірняк Н. - Організація і ріст Українських Січових Стрільців. В-во "Америка", Філядельфія 1955.
Ріпецький Ст. - Українське Січове Стрільцтво. В-во "Червона Калина", Нью Йорк 1956.
Євшан М. - Великі Роковини. Видання Уряду Преси і Пропаганди Західньої України, Відень 1920.
Макух І. - На народній службі. Вид. "Української Вільної Громади Америки", Дітройт 1958.
Toynbee A. - Civilisation on trial. Oxford University Press, New York, 1948.
Croce B. - Politics and Morals. Philosophical Library, Inc. New York 1945.
Ortega J. y Gasset - The Revolt of the Masses. W.W. Norton & Co, New York, 1932.
Jung C.G. - Seelenprobleme der Gegenwart. Rascher & Co. Verlag, Zuerich, Leipzig und Stuttgart, 1932.
Friedel E. - Kulturgeschichte der Neuzeit. Verlag Oskar Beck, Muenchen 1927-30.
Momse Nissen B. - Kultur der Seele. Verlag Herder & Co, Freiburg i. Br. 1936.

Доповідь зачитана на Науковій Конференції "Осередку Праці НТШ", присвяченій 40 Роковинам Листопадового Чину, в дні 17. жовтня 1958 р. у Філядельфії.

130

340045